

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ
ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ НАН УКРАЇНИ

КАРАЧЕНЦЕВА КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК [005.334:331.5]+330.5(043.3)

**АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України.

Науковий керівник доктор економічних наук, професор
Амосов Олег Юрійович,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем
розвитку НАН України,
старший науковий співробітник відділу проблем
розвитку регіональної економіки

Офіційні опоненти доктор економічних наук, доцент
Тумакова Світлана Володимирівна,
ПВНЗ «Кримський інститут економіки та
господарського права» (м. Сімферополь),
ректор

кандидат економічних наук, доцент
Гриневич Людмила Володимирівна,
Харківський національний економічний університет,
доцент кафедри статистики та економічного
прогнозування

Захист відбудеться «19» жовтня 2012 року о 13⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.251.01, у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, площа Свободи, 5, Держпром, 7-й під'їзд, 8 поверх.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, площа Свободи, 5, Держпром, 7-й під'їзд, 8 поверх.

Автореферат розісланий « 19 » вересня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Красносова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Поряд із глибокими структурно-інституціональними зрушеннями в економіці України, переорієнтацією напрямів в економічній діяльності відбувається зміна пріоритетів і цінностей у її соціально-економічному середовищі. Значні зміни та активні соціальні процеси, що мають місце, вимагають формування нових соціальних відносин, головною рушійною силою яких виступає робоча сила як визначальний ресурс виробництва.

Значення державного втручання у функціонування ринку робочої сили підвищується у випадку загострення питань співпраці його суб'єктів на тлі процесів подолання наслідків вітчизняної кризи та обрання стратегії сталого розвитку економіки країни. Таким чином, виникла необхідність розробки методичного забезпечення реалізації заходів антикризового регулювання державою ринку робочої сили на макро- та мезоекономічному рівнях. Особливістю розробки даного інструментарію є широкий діапазон методів, принципів та заходів, обумовлений значною розбіжністю між окремими регіонами за характеристиками ринку робочої сили. Так, наприклад, навантаження на вільне робоче місце в цілому по Україні в 2010 р. склало 9 осіб, в м. Києві цей показник склав 0,3 особи, у Харківській області – 10 осіб, у Вінницькій – 49, а у Черкаській – 89 осіб. Саме тому перспективним та актуальним дослідженням є розробка й запровадження широкого та варіабельного комплексу менеджерських антикризових заходів на державному та регіональному рівнях, що дозволить стабілізувати негативні процеси, які притаманні ринку робочої сили на сьогодні.

Особливості функціонування ринку робочої сили висвітлені в дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців. Одні з перших згадувань про необхідність регулювання ринку робочої сили зустрічаються в працях Д. Рікардо, А. Сміта, Д. Кейнса, дещо пізніше – у К. Маркса, А. Оукена, А. Пігу, О. Філіпса, М. Фрідмена. В українській економічній науці дослідження ринку праці, суспільно-економічних і соціальних передумов та особливостей його функціонування проводять: О. Ю. Амосов, Д. П. Богиня, О. А. Грішнова, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, Онікієнко, В. В. Онікієнко, І. Л. Петрова, В. М. Петюх, М. В. Семикіна, С. В. Тумакова, Л. С. Шевченко.

Антикризовий характер управління знайшов відображення в працях таких вітчизняних та зарубіжних економістів, як: В. О. Василенко, Л. В. Гриневич, Є. П. Коротков, Л. О. Лігоненко, О. І. Пушкар, О. М. Тридід, А. М. Штангрет.

Проведений аналіз наукових досліджень щодо функціонування регіональних ринків робочої сили у кризових умовах показав, що питання антикризового регулювання ринку робочої сили, виявлення тенденцій мобільності робочої сили та оптимізація обсягів професійної підготовки

безробітних залишаються недостатньо розробленими, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи, мету, перелік і зміст завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконувалася в рамках планів виконання науково-дослідних робіт у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України за темою «Вплив системної кризи на стратегію соціально-економічного розвитку регіонів в рамках Цільової комплексної програми «Україна XXI століття: стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку» на 2007 – 2011 роки» (номер державної реєстрації 0109U007786).

Мета і завдання дослідження.

Мета дисертаційної роботи полягає в подальшому розвитку теоретико-методичних аспектів і практичних рекомендацій щодо антикризового регулювання державою ринку робочої сили.

Досягнення цієї мети обумовило необхідність постановки та вирішення комплексу таких завдань:

уточнити сутність поняття «ринок робочої сили» в системі економічних категорій державного регулювання та обґрунтувати необхідність управління трудовою мобільністю;

з'ясувати теоретичні та практичні аспекти державного антикризового управління;

визначити загальнодержавні та регіональні особливості ринку робочої сили в умовах кризи;

обґрунтувати необхідність державних важелів регулювання ринку робочої сили;

запропонувати методичний підхід до визначення рівня працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання в регіоні;

обґрунтувати необхідність проведення моніторингу ринку робочої сили у посткризовий період.

Об'єкт дослідження – процес державного регулювання ринку робочої сили.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних і практичних аспектів державного регулювання ринку робочої сили в умовах подолання кризи.

Методи дослідження. Поставлені мета і завдання дослідження досягаються використанням системи загальнонаукових та спеціальних методів: *діалектичного методу* – для обґрунтування еволюції підходів до визначення поняття «ринок робочої сили» в системі категорій державного управління; *системного та структурно-логічного аналізу* – для побудови логіки дослідження, систематизації наукових уявлень про ринок робочої сили, виявлення його суб'єктів, процесів та особливостей антикризового управління; *статистичного аналізу* – для визначення тенденцій розвитку

загальнодержавного та регіональних ринків робочої сили України; *кількісного та якісного аналізу, середніх величин* – при відображенні аналітичних і статистичних даних щодо ринку робочої сили України в таблицях і рисунках; *таксономії* – при розрахунку інтегрального коефіцієнта регіонального ринку робочої сили; *дискримінантного аналізу* – для класифікації областей України за інтервальною шкалою на основі значень інтегрального коефіцієнта ринку робочої сили; *кореляційно-регресійного аналізу* – для виявлення впливу факторів на рівень працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання в регіональних центрах зайнятості.

Інформаційною базою дослідження стали праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань регулювання ринку робочої сили та антикризового управління, чинні законодавчі та нормативні акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України та Головного управління статистики в Харківській області про стан ринку робочої сили, економічну активність населення та його міграцію, інформаційно-аналітичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у подальшому розвитку теоретико-методичних засад регулювання ринку робочої сили в умовах кризи, а саме:

дістали подальшого розвитку:

методичне забезпечення аналізу ситуації на ринку робочої сили за умови впливу кризових чинників, яке, на відміну від існуючих, реалізується на основі проходження наступних етапів: аналіз та ідентифікація ситуації на ринку праці в межах антикризового управління, надання її кількісної та якісної оцінки з урахуванням впливу кризових чинників, встановлення причин продіагностованого стану, що дає змогу розробити можливі шляхи забезпечення антикризового управління;

схему формування організаційно-економічного механізму державного регулювання ринку робочої сили, підґрунтям якого є комплексність та системність, він становить систему інструментів (принципів, функцій, методів, засобів), об'єктів та суб'єктів, які мають забезпечувати реалізацію комплексу заходів, що спрямовані на досягнення балансу між попитом й пропозицією робочої сили, створюють умови для оздоровлення економіки в посткризовий період, сприяють її сталості, конкурентоспроможності та ефективності;

методичний підхід до виявлення рівня працевлаштування безробітних в Україні після проходження професійного навчання, відмінність якого полягає у виділенні факторів впливу, серед яких виокремлено: рівень працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян, зміну обсягів валового регіонального продукту, що дає змогу визначити навантаження на одне вільне робоче місце або посаду;

теоретико-методичний підхід до формування державно-регулюючої ринкової моделі, яка, на відміну від існуючих, дає змогу забезпечувати антикризове управління шляхом поєднання ринку робочої сили, ринку капіталів, ринку товарів і ринку освітніх послуг та дозволяє прослідити їх взаємодію під впливом державних інститутів у ході реалізації управління і регулювання;

удосконалено:

науково-теоретичне трактування економічної сутності поняття «риннок робочої сили» в системі категорій державного управління, що, на відміну від існуючих, розглядається як система соціально-економічних відносин між найманим працівником, роботодавцем та посередниками, що полягають у взаємовигідному використанні праці, кількість і якість якої винагороджується з урахуванням впливу кон'юнктурних позицій, правових та економічних факторів, національних традицій та менталітету;

організаційний підхід до проведення моніторингу ринку робочої сили, який відрізняється від існуючих комплексністю проведення, що передбачає відокремлення й дослідження об'єкта, суб'єкта, предмета, інструментарію та інструментів, процесу моніторингової діяльності, комплексу моніторингових показників, дозволяє здійснювати постійне відстеження стану ринку робочої сили, на основі чого приймаються рішення відносно проведення втручання в його діяльність із боку держави.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливостях використання положень дисертації, її прикладних висновків для подальшої розробки нових векторів антикризового регулювання ринку робочої сили.

Науково-практичні положення дисертаційної роботи були використані при розробці методичного підходу до виявлення обсягу професійного навчання безробітних в регіоні – Харківський обласний центр зайнятості (довідка про впровадження № ХОЦЗ-18-4510 від 04.11.2011 р.).

У навчальному процесі Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України застосовуються результати дослідження, зокрема при викладанні навчальної дисципліни «Ринок праці» (довідка про використання результатів № 13/101-2 від 17.04.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійно виконаних наукових досліджень автора; в ній викладено наукові ідеї автора щодо дослідження ринку робочої сили в умовах кризи, способів його антикризового регулювання. Викладені в дисертації наукові положення, висновки й рекомендації, які виносяться на захист, отримані автором самостійно. З наукових праць, які опубліковані у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Результати та основні положення дисертаційної роботи доповідалися й обговорювалися на семінарах у науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України і на 4 конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку підприємств у XXI столітті» (м. Кіровоград, 22 квітня 2011 р.), Міжвузівській науково-практичній конференції «Регіональна політика: напрями її реалізації в Україні» (м. Харків, 20 – 21 травня 2010 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перспективи соціальних та пенсійних реформ в Україні» (м. Харків, 22 квітня 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Глобалізаційно-інтеграційні процеси соціально-економічного розвитку країни» (м. Харків, 2 – 3 квітня 2009 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 9 наукових працях (5 статей у наукових фахових виданнях і 4 тези доповідей та матеріалів конференцій) загальним обсягом 3,00 ум. друк. арк., з яких особисто автору належить 2,65 ум. друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота викладена на 216 сторінках машинописного тексту, містить 25 таблиць, з них 3 займають 3 повні сторінки, 35 рисунків, з них 5 займають 5 повних сторінок, список використаних джерел складається із 152 найменувань на 16 сторінках, 5 додатків на 24 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 173 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подано загальну характеристику дисертаційної роботи, обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, наведено положення наукової новизни, дані щодо апробації одержаних результатів та їх опублікування.

У **першому розділі** – «Теоретико-методичні аспекти функціонування ринку робочої сили» – уточнено економічну сутність поняття «ринок робочої сили» в системі категорій державного управління та різноманітних дефініцій при використанні терміну «ринок праці»; класифіковано види трудової мобільності як характеристики ринку робочої сили; подано зміст та особливості антикризового управління на рівні держави.

У роботі проаналізовано такі поняття, як «ринок праці» та «ринок робочої сили» з тим, щоб уникати помилок при визначенні специфіки відносин роботодавця, найманого співробітника та посередників, що полягають у взаємовигідному використанні праці, кількість і якість якої винагороджується з урахуванням впливу кон'юнктурних позицій, правових та економічних факторів, національних традицій та менталітету (рис. 1).

Характерними рисами ринку робочої сили, які відрізняють його від інших ринків (товарів та послуг, фінансів, іпотеки), є такі: специфічність товару, що виступає об'єктом купівлі-продажу, – здатність людини до праці; формування ціни на працю здійснюється набагато складніше, ніж на інших ринках, адже враховуються не стільки витрати живої уречевленої праці, але й рівень професіоналізму, кваліфікації, компетенції персоналу, місце розміщення підприємства й галузь промисловості, попит на продукцію, що виготовляється, складність праці тощо; на поведінку суб'єктів цього ринку значно впливає не лише ціна праці, але й негрошові аспекти зайнятості (умови праці, соціально-психологічний клімат в колективі, можливості кар'єрного зростання, самореалізації, визнання успіхів); значна роль інформаційного забезпечення учасників ринку праці, особливо в умовах її асиметричності та недосконалості; істотний вплив інституційних факторів.

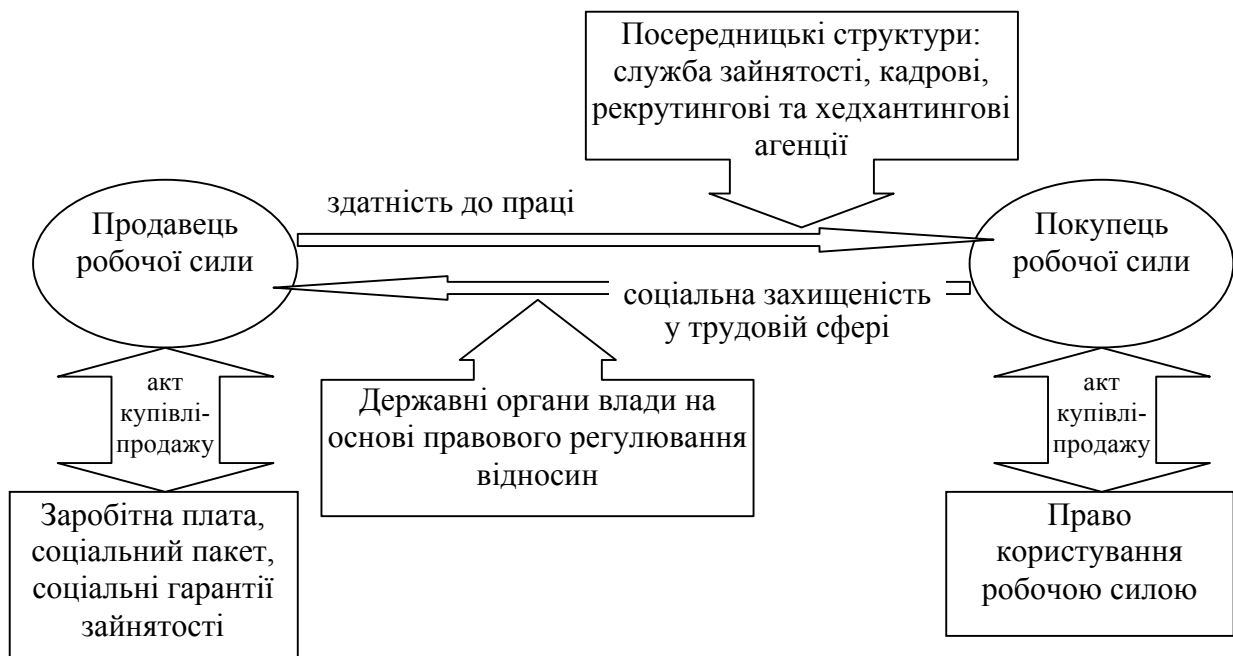

Рис. 1. Схема відносин роботодавців та найманих працівників на ринку робочої сили

Побудова класифікації ринку робочої сили за низкою критеріїв дозволить найбільш ґрунтовно вивчити специфіку його функціонування в умовах кризи, що охопила майже всі суспільно-економічні та політичні відносини в країні.

Структурні перетворення в економіці, вплив процесів інтеграції та глобалізації, наслідки системної кризи вплинули на те, що функціонування вітчизняного ринку робочої сили забезпечується трудовою мобільністю персоналу, рівень якої в суспільстві має тенденцію до зростання. Стагнаційні процеси на промислових підприємствах впливають на те, що підвищується

відсоток плинності кадрів, які виходять на ринок, через що загострюються проблеми, пов'язані з надлишковістю ринку робочої сили.

Водночас залишаються дефіцитними робочі спеціальності, на які існує стійкий попит, що є проявою дисбалансу на вітчизняному ринку робочої сили. Таким чином, процеси трудової мобільності персоналу потребують вивчення, а управління ними здатне зменшити зазначений дисбаланс.

У дисертації доведено, що трудова мобільність може бути контрольованим процесом, починаючи з управління персоналом в організації, з огляду на що пропонується побудова комплексної системи управління персоналом. Така система має включати всі підсистеми роботи з працівниками: від планування до формування організаційної культури з метою побудови бізнес-процесів кожної з підсистем. На трудову мобільність суттєво впливають фактори кризи, з огляду на що представлено ілюстратори кризових явищ на вітчизняному ринку робочої сили та обґрунтовано зміст антикризових факторів.

Грунтовне дослідження впливу кризи на ринок робочої сили зумовлює необхідність розробки теоретико-методичного підходу до формування державно-регулюючої ринкової моделі, яка охоплює ринки робочої сили, капіталів, товарів, освітніх послуг та впровадження антикризових заходів, серед яких визначальними є зменшення дисбалансу на ринку робочої сили шляхом урахування при наданні освітніх послуг потреб підприємств, організацій, установ у працівниках певного професійно-кваліфікаційного рівня, розробка роботодавцями стандартів професій, згідно з якими має здійснюватися підготовка працівників, залучення роботодавців до результативної взаємодії з представниками державної служби зайнятості з метою регулювання попиту та пропозиції робочої сили, здійснення підготовки потенційних працівників на базі центрів зайнятості шляхом набуття останніми знань, вмінь, навичок, які відповідають стандартам професій, розроблених роботодавцями, уникнення асиметрії економічної інформації на ринку робочої сили.

Визначення стану вітчизняного ринку робочої сили, яке здійснено за даними Харківського обласного центру зайнятості, має передувати конкретизації пропозицій щодо державного антикризового регулювання ринку робочої сили.

У другому розділі – **«Аналіз стану та тенденцій розвитку ринку робочої сили в Україні та її регіонах»** – визначено проблеми кон'юнктурних позицій на ринку робочої сили в розрізі прямування держави до економіки знань; проведено аналіз ринку робочої сили в розрізі кількості економічно активного населення, рівня безробіття, рівня зайнятості, показників руху робочої сили на макро- та мезорівні; побудована модель дослідження ринку робочої сили, склад якої формують економічна, соціальна, демографічна, науково-освітня та складова здоров'я.

Аналіз загальнодержавного ринку робочої сили дозволяє стверджувати про превалювання негативної динаміки щодо основних показників народжуваності, смертності, кількості економічного активного населення, його руху, економічних аспектів праці, рівня зайнятості та безробіття. Визначаючи пріоритетність подолання існуючих проблем, важко зупинитися на окремій, адже вони потребують застосування комплексного підходу, причому із зазначенням суміжних областей перетинання інтересів та сфер впливу, причин негативних явищ інших ринків (товарів, послуг), особливостей нормативно-правового регулювання. З огляду на означені проблеми в роботі розроблено низку заходів щодо їх вирішення, які носять комплексний характер дії.

У дисертації запропоноване методичне забезпечення аналізу ринку робочої сили з метою організації державного антикризового управління, що включає наступні етапи: аналіз та ідентифікація ситуації на ринку праці в межах антикризового управління, надання її кількісної та якісної оцінки з урахуванням впливу кризових чинників, встановлення причин продіагностованого стану.

Становище на ринку робочої сили України характеризується демографічною, соціально-економічною, науковою та науково-технічною й міграційною ситуаціями. Проведений аналіз впливу демографічної, соціально-економічної, наукової та науково-технічної, міграційної ситуацій на стан ринку робочої сили України дозволяє довести, що протягом 2008 – 2010 рр. він зазнав деструктивного впливу, який не можна назвати руйнівним, оскільки він до цього періоду знаходився у стані дисбалансу.

Доведено, що криза впливає таким чином: в межах демографічної ситуації з 1993 р. відбувається сталий процес неухильного зменшення населення, у зв'язку з різким падінням народжуваності та зростанням смертності; в межах соціально-економічної ситуації – зниження реальних доходів населення, незважаючи на фактичне зростання середньомісячної заробітної плати, що зумовлено інфляційними процесами як в країні, так і у світовому співтоваристві. До того ж слід підкреслити, що продовжується скорочення персоналу підприємств, тобто збільшується кількість потенційних працівників, які виходять на ринок робочої сили та займаються пошуком відповідних вакансій. Це відбувається внаслідок реалізації стратегії скорочення виробництва на промислових підприємствах; в межах наукової та науково-технічної ситуації також спостерігається зменшення як кількості організацій, що займаються науковою та науково-технічною діяльністю – з 210 до 198, так і скорочення обсягів фінансування за рахунок Держбюджету: 0,4 млн. грн. проти 29,3 млн. грн. Таким чином, простежується існування негативного впливу, що зумовлюється як дефіцитом бюджетних коштів внаслідок незадовільного стану у промисловості, демотивацією персоналу, так і кризовими чинниками, оскільки їх вплив у комплексі чинників супроводжується поглибленням

проблем у розвитку провідних галузей економіки, зокрема мова йде про промисловість та будівництво; в межах міграційної ситуації, незважаючи на покращення ситуації на загально регіональному рівні в 2010 р. у порівнянні з 2009 р., слід відзначити наявність процесів зовнішньої міграції, що призводить до втрати трудового потенціалу країни.

З огляду на існуючі тенденції розвитку ринку робочої сили в Україні висунуто гіпотезу розвитку територій за сценаріями «інтеграції» та «нової індустріалізації», що передбачає впровадження відповідних заходів на ринку робочої сили, які розроблено з урахуванням результатів аналізу, отриманих при визначенні загального стану зазначеного ринку і виявленні закономірностей шляхом здійснення комплексного дослідження ринку робочої сили України. Для цього виділено складові, що формують ринок робочої сили: економічну, соціальну, демографічну, науково-освітню та складову здоров'я.

З метою визначення характеру впливу кожної складової на стан ринку робочої сили по областях України їх розбито на класи. Кожний клас являє собою групу областей України, які мають схожі за складовими ринки робочої сили. Функції класифікації є лінійними. Вони розраховуються для кожної групи і можуть бути використані для класифікації областей України. Значення отриманих лінійних коефіцієнтів, що відображають ступінь впливу кожної складової на рівень розвитку території та, відповідно, її класифікаційну ознаку, подано в табл. 1.

Таблиця 1

Значення лінійних коефіцієнтів дискримінантної функції для класифікації областей України за складовими ринку робочої сили

Класи	Складові					Вільний член регресії
	Економічна	Соціальна	Демографічна	Науково-освітня	Складова здоров'я	
Дуже високий	143,588	175,362	255,836	65,199	131,381	-256,575
Високий	107,613	147,889	211,646	58,357	110,624	-175,050
Середній	96,493	121,567	167,714	58,801	88,938	-122,456
Низький	80,170	98,631	143,905	40,749	76,481	-83,306
Дуже низький	55,314	74,504	101,452	34,308	57,228	-45,315

Як видно з табл. 1, чим вищий рівень ринку робочої сили, тим менший вплив мають досліджувані складові на його значення. Зокрема, для ринку робочої сили Харківської області коефіцієнти демографічної складової найбільші серед всіх інших за класами, які досліджуються, що поряд із домінантою науково-освітньої складової підтверджує існування потенціалу для впровадження сценаріїв «інтеграції» та «нової індустріалізації». Наявність вільного члена в регресії свідчить про вплив неврахованих складових, присутність яких пояснюється складністю процесів на ринках робочої сили по областях України, що досліджуються.

У третьому розділі – «**Методичне забезпечення функціонування ринку робочої сили в Україні**» – запропоновано схему формування організаційно-економічного механізму регулювання ринку робочої сили України як сукупності інструментів, важелів, методів, функцій, принципів та складових його дії; обґрунтовано методичний підхід до виявлення рівня працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання в регіонах України за рахунок відокремлення низки впливових факторів; розроблено організаційний підхід до проведення моніторингу ринку робочої сили у посткризовий період.

У роботі доведено негативний вплив факторів кризи на стан ринку робочої сили в Україні та обґрунтовано, що посилення дисбалансу на ньому вимагає розробки пріоритетних заходів, які, перш за все, стосуються державного регулювання ринку робочої сили: працевлаштування незайнятого населення й допомога у профорієнтації, підготовці та перепідготовці кадрів; сприяння створенню і розвитку гнучкого ринку, на якому представлені потенційні працівники, компетентність та компетенції яких відповідають вимогам до високоякісної робочої сили; правове забезпечення трудових відносин; соціальний захист населення, яке має статус безробітних (матеріальна допомога, виплата допомоги у зв'язку з безробіттям, страхування від безробіття). Дослідження різноманітних підходів до категоріального апарату таких понять, як «механізм», «організаційно-економічний механізм» та «механізм державного регулювання» надають можливість представити авторське бачення організаційно-економічного механізму державного регулювання ринку робочої сили, підґрунтям якого є комплексність та системність та яке є системою інструментів (принципів, функцій, методів, засобів), об'єктів та суб'єктів, які мають забезпечувати реалізацію комплексу заходів, кінцевою метою якого має бути таке регулювання ринку робочої сили в Україні, котре приводить до балансу попиту – пропозиції робочої сили, та тим самим створює умови для оздоровлення економіки в посткризовий період, її сталості, конкурентоспроможності та ефективності. Схема формування організаційно-економічного механізму державного регулювання ринку робочої сили в Україні наведена на рис. 2.

Ситуація, що склалася на ринку робочої сили в Україні, демонструє таке: підготовка безробітних повинна здійснюватися у відповідності із замовленням роботодавців під конкретні робочі місця, в іншому випадку кошти, спрямовані на підготовку спеціалістів, будуть витрачені марно. Дана теза відповідає концепції ефективності економіки знань, реалізація якої можлива за умови отримання якнайвищого економічного та соціального ефекту за найменших витрат. Тому, використовуючи можливості кореляційно-регресійного аналізу, визначено фактори, які впливають на рівень працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання:

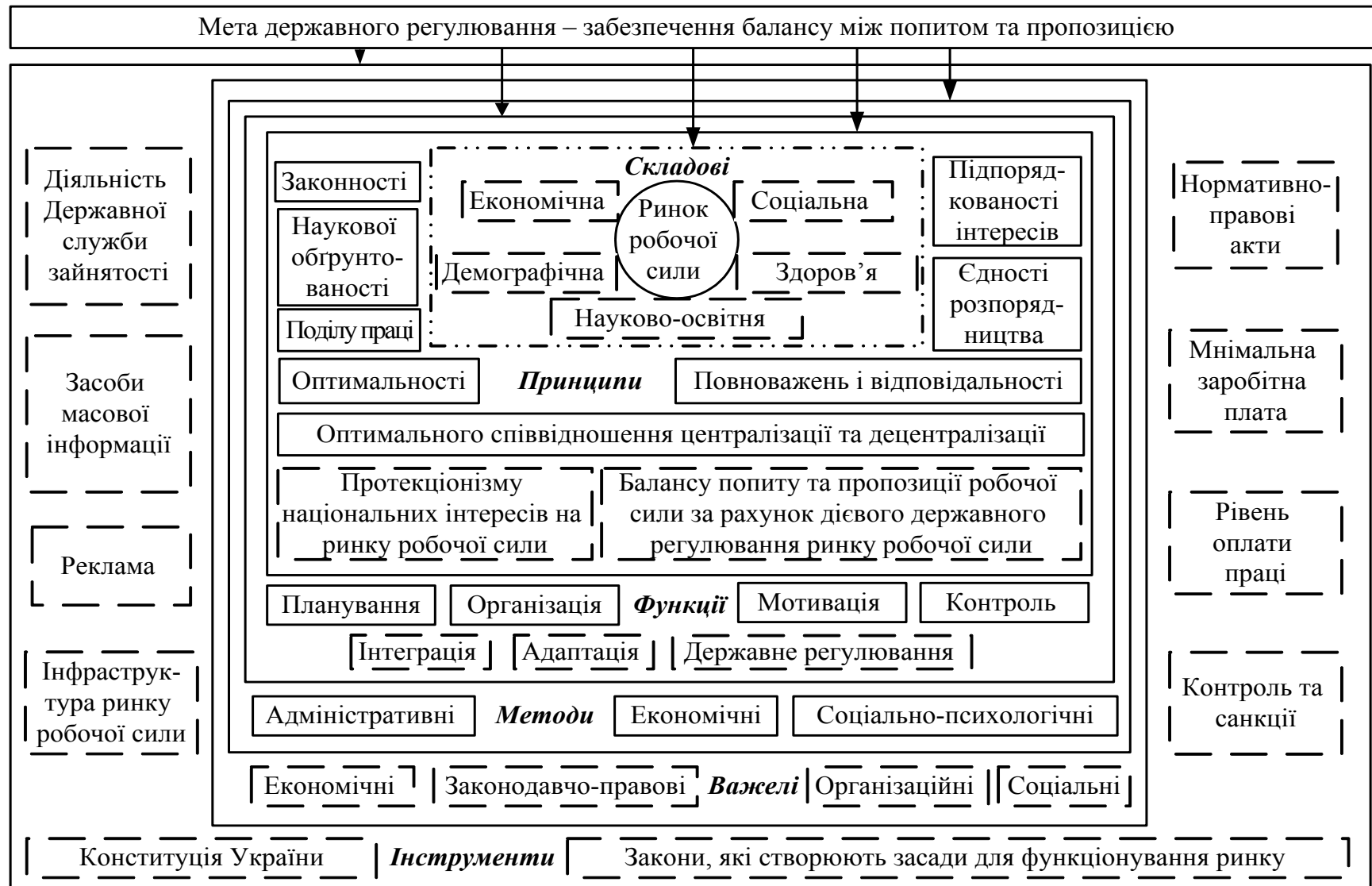

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм державного регулювання ринку робочої сили в Україні

$$y = 1,22616 - 0,202848x_1 + 0,01087x_2 + 0,021646x_3, \quad (1)$$

де y – рівень працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання; x_1 – навантаження на 1 вільне робоче місце (вакантну посаду); x_2 – рівень працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян; x_3 – валовий регіональний продукт на душу населення.

Перехід до безрозмірного вигляду показників здійснюється через їх нормування. Значення похибки дорівнює 0,05, що свідчить про адекватність побудованої моделі.

Отриманий зв'язок можна інтерпретувати таким чином: чим більше не зайнятих трудовою діяльністю осіб після проходження професійного навчання знайдуть роботу й працюватимуть на благо регіонів та країни, тим швидшими темпами зростатиме валовий регіональний продукт і скорочуватимуться навантаження на вільні робочі місця. Від'ємне значення навантаження на 1 вільне робоче місце пояснюється таким чином: чим менше безробітних в регіонах, тим в меншому ступені вони потребуватимуть професійного навчання. У роботі проведено кореляційно-регресійний аналіз залежності виявлених факторів, які застосовуються при прогнозуванні, від фактору часу. Отримані результати дозволяють спланувати обсяги фінансування професійного навчання у певному регіоні України.

У прогнозованому періоді рівень працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання буде коливатися в залежності від факторів, які на нього впливають, що необхідно врахувати при плануванні обсягів та вартості навчання на регіональному та державному рівні в місцевих та обласних центрах зайнятості. Цей факт обумовлений зростанням кількості незайнятих трудовою діяльністю осіб по регіонах України та їх очікуваннями відносно того, що за результатами підвищення кваліфікації або перенавчання вони можуть влаштуватися на роботу.

Формування системи професійної освіти, що націлена на розвиток безробітних, повинно відповідати цілям державної політики зайнятості. Особливо ця теза стосується функціонування ринку робочої сили України в посткризовий період. Тому оптимізація обсягів профнавчання безробітних, створення умов для працевлаштування незайнятих громадян, реалізації права на працю та відстеження тенденцій щодо змін у кон'юнктурних позиціях мають стати основою антикризового регулювання ринку робочої сили в Україні.

У дисертації запропоновано організаційний підхід до проведення моніторингу ринку робочої сили в Україні у посткризовий період, який включає опис й обґрунтування вхідних та вихідних параметрів, а також внутрішнього середовища у вигляді наступних елементів: об'єкта, суб'єкта, предмета, інструментів та інструментарію, моніторингової діяльності та комплексу моніторингових показників.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й нове розв'язання важливого науково-прикладного завдання щодо антикризового регулювання ринку робочої сили в Україні, що дозволило сформулювати такі науково-теоретичні і практичні висновки, які характеризують сутність вирішених завдань відповідно до мети дослідження.

1. Аналіз концептуальних підходів до трактування понять «ринок праці» та «ринок робочої сили» дозволив виявити низку обмежень і неточностей при використанні першого поняття. Враховуючи доробки вітчизняних і зарубіжних вчених та існуючу сукупність знань про трудові відносини, ринок робочої сили дисертантом запропоновано визначати як систему соціально-економічних відносин між найманим працівником, роботодавцем та посередниками, що полягають у взаємовигідному використанні праці, кількість і якість якої винагороджується з урахуванням впливу кон'юнктурних позицій, правових та економічних факторів, національних традицій та менталітету. Дослідження питання трудової мобільності дозволило з'ясувати існування тісного зв'язку між міграцією та виникненням дисбалансу на ринку робочої сили. Зроблено висновок, що у вітчизняних умовах трудова мобільність є впливовим чинником: за умови контролю за процесами трудової мобільності простежується позитивний вплив на функціонування ринку робочої сили, при відсутності контролю за міграційними процесами вплив залишається негативним. Доведення обґрунтовано шляхом ілюстрації в роботі дії запропонованого бізнес-процесу, який сприяє розробці стратегічних програм управління персоналом та дозволяє визначати пріоритети у трудовій мобільності робочої сили.

2. З метою усунення негативного впливу кризових явищ на функціонування ринку робочої сили в Україні запропоновані антикризові заходи, зміст яких полягає у наступному: створення державно-регулюючої ринкової моделі, яка охоплювала б ринки робочої сили, капіталів, товарів, освітніх послуг; зменшення дисбалансу на ринку робочої сили шляхом урахування при наданні освітніх послуг потреб підприємств, організацій, установ у працівниках певного професійно-кваліфікаційного рівня; розробка роботодавцями стандартів професій, згідно з якими має здійснюватися підготовка працівників; залучення роботодавців до результативної взаємодії з представниками державної служби зайнятості з метою регулювання попиту та пропозиції робочої сили; здійснення підготовки потенційних працівників на базі центрів зайнятості шляхом набуття останніми знань, вмінь, навичок, які відповідають стандартам професій, розроблених роботодавцями; уникнення асиметрії економічної інформації на ринку робочої сили.

3. Дослідивши низку показників, що характеризують стан та особливості розвитку ринку робочої сили на загальнодержавному рівні, визначені тенденції, серед яких чітко простежуються такі: скорочення природного приросту населення і, як наслідок, його кількості; збільшення рівня безробіття як зареєстрованого, так і прихованого; скорочення рівня економічно активного населення; зменшення потреби роботодавців у робочій силі й, відповідно, збільшення навантаження на вільні робочі місця; зменшення рівня довіри населення до держави і скорочення соціальних стандартів життя, що веде до збільшення злиденності та відставання від інноваційного шляху розвитку промисловості як основного споживача кваліфікованої робочої сили.

Дослідження особливостей управління на ринку робочої сили в Україні забезпечується аналізом ситуації, що склалася на регіональних ринках країни. У дисертації подано методичне забезпечення аналізу ситуації на ринку робочої сили, що представлено етапами: аналіз та ідентифікація ситуації на ринку праці в межах антикризового управління, надання її кількісної та якісної оцінки з урахуванням впливу кризових чинників, встановлення причин продіагностованого стану, що дає змогу розробити можливі шляхи забезпечення антикризового управління. Дотримання запропонованої процедури дало змогу визначити домінуючі складові на зазначеному ринку: демографічну, соціально-економічну, наукову та науково-технічну, міграційну.

4. Комплексний аналіз вітчизняного ринку робочої сили дозволив встановити існування значного дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку робочої сили, який неможливо усунути шляхом ринкового саморегулювання, але під впливом з боку держави. У дослідженні з'ясовано, що державне регулювання ринку робочої сили, під яким розуміємо сукупність цілей, принципів, функцій, методів, форм та інструментів, за допомогою яких держава (суб'єкт регулювання) впливає на кон'юнктуру ринку робочої сили з тим, щоб забезпечити функціонування ринку та сприяти позитивному розвитку таких ситуацій, як демографічна, соціально-економічна, наукова та науково-технічна, міграційна, має здійснюватися шляхом побудови організаційно-економічного механізму державного регулювання ринку робочої сили з метою такого регулювання з боку держави, яке приводить до балансу попиту та пропозиції на ринку робочої сили, що зумовлює створення умов для подолання негативних наслідків кризових явищ та забезпечення сталості соціально-економічного розвитку в країні.

5. Використання економіко-математичного інструментарію дозволило визначити вплив факторів на рівень працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання: існує пряма залежність між рівнем працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян і змінами в обсягах валового регіонального продукту та зворотній зв'язок із навантаженням на 1 вільне робоче місце (вакантну посаду). Модель є основою для проведення

прогнозування рівня працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання на період до 2015 р. та свідчить про його коливання, що необхідно враховувати при плануванні обсягів та вартості навчання, а також кількості осіб, що будуть працевлаштовані, на регіональному та державному рівні в місцевих та обласних центрах зайнятості.

6. Необхідність оптимізації обсягів профнавчання безробітних, створення умов для працевлаштування незайнятих громадян, реалізації права на працю та відстеження тенденцій щодо змін у кон'юнктурних позиціях в дисертації обґрунтована за допомогою використання інструментарію моніторингу. Запропоновано організаційний підхід до проведення моніторингу ринку робочої сили в Україні з тим, щоб своєчасно виявляти проблеми його функціонування й розробляти відповідні заходи з їх усунення в частині виконання соціально-економічних функцій, формування здорової конкуренції за престижні робочі місця, налагодження соціальної напруженості в країні тощо. В контексті цього система моніторингу ринку робочої сили у посткризовий період включає наступні елементи: об'єкт, суб'єкт, предмет, інструментарій та інструменти, процес моніторингової діяльності, комплекс моніторингових показників, зміст яких обґрунтовано з науково-методичної та практичної точок зору.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Амосов О. Ю. Управління знаннями як передумова інноваційної активності промислового підприємства / О. Ю. Амосов, К. О. Караченцева // Економіка: проблеми теорії та практики. Вып. 76, серия Экономические науки. – 2008. – С. 6-11.

Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні необхідності управління знаннями як передумови інноваційної активності промислового підприємства.

2. Караченцева К. О. Генезис категорій «ринок праці» та «ринок робочої сили» / К. О. Караченцева // Коммунальное хозяйство городов. Вып. 92, серия Экономические науки. – 2010. – С. 273–280.

3. Караченцева К. О. Антикризове управління на вітчизняному ринку робочої сили / К. О. Караченцева // Науковий вісник Полтавського університету споживчої корпорації України. – 2010. – № 4. – Ч. II. – Серія Економічні науки. – С. 72–76.

4. Караченцева К. О. Оптимізація обсягів професійної підготовки безробітних як напрям у формуванні економіки знань / К. О. Караченцева // Економіка та держава. – 2011. – № 10. – С. 68–71.

5. Амосов О. Ю. Ринок робочої сили в регіоні: тенденції та перспективи розвитку / О. Ю. Амосов, К. О. Караченцева // Науковий журнал “Бізнес Інформ”. – 2011. – № 7 (1). – С. 51–53.

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні основних тенденцій розвитку робочої сили в регіоні та з’ясуванні можливих перспектив розвитку.

Публікації в інших виданнях

6. Караченцева К. О. Дослідження особливостей функціонування ринку робочої сили / К. О. Караченцева // Доповіді міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритети розвитку підприємств у XXI столітті» (м. Кіровоград, 22 квітня 2011 р.). – Ч. I. – Кіровоград: КОД, 2011. – С. 82–84.

7. Караченцева К. О. Регіональні особливості антикризового управління ринком робочої сили / К. О. Караченцева // Матеріали Міжвузівської наук.-практ. конф. «Регіональна політика: напрями її реалізації в Україні» (м. Харків, 20 – 21 травня 2010 р.). - Харків : Вид ХНЕУ. – 2010. – № 7. – С. 67–69.

8. Караченцева К. О. Особливості управління трудовою мобільністю промислового персоналу / К. О. Караченцева // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Перспективи соціальних та пенсійних реформ в Україні» (м. Харків, 22 квітня 2010 р.). – Харків : Вид ХНЕУ. – 2010. № 3. – С. 82–84.

9. Караченцева К. О. Дисбаланс на ринку праці як наслідок системної кризи в суспільстві / К. О. Караченцева // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. «Глобалізаційно-інтеграційні процеси соціально-економічного розвитку країни» (м. Харків, 2 – 3 квітня 2009 р.). – Харків : Вид ХНЕУ. – 2009. – № 15. – С. 23–25.

АНОТАЦІЯ

Караченцева К. О. Антикризове регулювання ринку робочої сили. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, 2012.

Дисертацію присвячено подальшому розвитку теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій щодо регулювання ринку робочої сили в посткризовий період економіки країни. У роботі розкрито сутнісну характеристику категорії «ринку робочої сили» через систему соціально-економічних відносин між найманим працівником, роботодавцем та посередниками, що полягають у взаємовигідному використанні праці, кількість і якість якої винагороджується з урахуванням впливу кон’юнктурних позицій, правових та економічних факторів, національних традицій та менталітету. Запропоновано класифікацію ринку робочої сили за низкою ознак. Визначена необхідність вивчення сутності та змісту трудової мобільності персоналу як однієї з характеристик вітчизняного ринку робочої сили. З метою

антикризового регулювання ринку робочої сили вивчені теоретичні та практичні аспекти ілюстраторів кризових явищ та заходів з їх нівелювання.

Проведений аналіз загальнодержавного та регіонального ринку робочої сили на прикладі Харківської області. Особливе місце в дослідженні посідає оцінка регіональних ринків робочої сили за розробленими автором складовими: економічною, соціальною, демографічною, науково-освітньою, складовою здоров'я. Використовуючи інструментарій таксономічного аналізу в роботі визначений інтегральний коефіцієнт регіональних ринків робочої сили, який доповнений розрахунком дискримінантних функцій задля проведення класифікації регіонів за величинами ознак складових.

Представлена схема формування організаційно-економічного механізму державного регулювання ринку робочої сили; обґрунтовано методичний підхід до виявлення впливу факторів на рівень працевлаштування безробітних після проходження професійного навчання, яке визначається впливом рівня працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян, валовим регіональним продуктом, середньорічною номінальною заробітною платою; запропоновано організаційний підхід до проведення моніторингу ринку робочої сили у посткризовий період.

Ключові слова: ринок робочої сили; антикризове регулювання ринку робочої сили; трудова мобільність; державне регулювання; професійна підготовка безробітних; моніторинг ринку робочої сили.

АННОТАЦИЯ

Караченцева Е. А. Антикризисное регулирование рынка рабочей силы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины, Харьков, 2012.

Диссертация посвящена дальнейшему развитию теоретико-методических основ и практических рекомендаций регулирования рынка рабочей силы в посткризисный период экономики страны. Раскрыты концептуальные основы рынка рабочей силы, суть которых состоит в рассмотрении его сквозь призму социально-экономических отношений между наемным работником, работодателем и посредниками, основывающиеся на взаимовыгодном использовании труда, количество и качество которого вознаграждается с учетом влияния конъюнктурных позиций, правовых и экономических факторов, национальных традиций и менталитета. Определена необходимость рассмотрения трудовой мобильности рабочей силы как одной из основных характеристик отечественного рынка рабочей силы. Обоснованы особенности

государственного регулирования рынка рабочей силы в посткризисный период с использованием ряда антикризисных инструментов.

В работе проведен анализ рынка рабочей силы на макро- и мезоуровнях, выводы по которому положены в основу расчета интегрального показателя региональных рынков рабочей силы, с использованием возможностей таксономического и дискриминантного анализа по следующим составляющим: экономической, социальной, демографической, научно-образовательной, составляющей здоровья. В результате расчета интегрального показателя региональных рынков рабочей силы обоснована необходимость государственного вмешательства в налаживание его функционирования и выведения показателей на докризисный уровень.

В диссертации сформирован организационно-экономический механизм государственного регулирования рынка рабочей силы, позволяющий реализовывать мероприятия по устранению существующих проблем на рынке рабочей силы. Одной из таких проблем является необходимость подготовки безработных, возрастание количества которых обусловлено проведением неэффективной политики в сфере образования, кризисом производственно-кооперационных связей промышленных предприятий. С использованием инструментария корреляционно-регрессионного анализа выявлена зависимость уровня трудоустройства безработных после прохождения профессионального обучения от ряда факторов: уровня трудоустройства не занятых трудовой деятельностью граждан, валового регионального продукта, нагрузкой на 1 вакантное рабочее место (должность). С целью недопущения кризисных ситуаций на рынке рабочей силы в качестве организационного обеспечения в работе предложен организационный подход к проведению мониторинга рынка рабочей силы с целью своевременного определения проблем его функционирования и разработки соответствующих мероприятий по их устранению в части выполнения социально-экономических функций, формирования здоровой конкуренции за престижные рабочие места, снижения социальной напряженности в стране. В контексте сказанного система мониторинга рынка рабочей силы в посткризисный период включает следующие элементы: объект, субъект, предмет, инструментарий и инструменты, процесс мониторинговой деятельности, комплекс научно обоснованных мониторинговых показателей (на примере рынка рабочей силы Харьковской области).

Ключевые слова: рынок рабочей силы; антикризисное регулирование рынка рабочей силы; трудовая мобильность; государственное регулирование; профессиональная подготовка безработных; мониторинг рынка рабочей силы.

ANNOTATION

Karachentseva K. O. Anti-crisis management of the labor force market. – Manuscript copy.

Dissertation for scientific degree of Candidate of Economic Sciences, specialty 08.00.03 – Economics and National Economic Management. – Research Centre of Industrial Development Problems of NAS of Ukraine, Kharkiv, 2012.

The dissertation is devoted to the further development of theoretical and methodological principles and practical recommendations on regulation of the labor force market in post-crisis national economy. The paper reveals the essential characteristic of the category "labor force market" through the system of socio-economical relations between employees, employers and agents which include mutually beneficial use of labor, the quantity and quality of which is rewarded considering the influence of conjunctural positions, legal and economic factors, national traditions and mentality. The classification of labor force market is offered according to a number of features. The necessity to explore the essence and content of labor staff mobility as one of the features of the national labor force market is revealed. For anti-crisis management of the labor force market theoretical and practical aspects of crisis illustrators and methods of its leveling were explored.

The analysis of national and regional labor force market has been held on example of Kharkiv region. A particular place in the research takes an assessment of regional labor force markets according to the components developed by author: economical, social, demographic, scientific and educational, component of health. The integral coefficient of regional labor force markets was determined using toolkit of taxonomic analysis which was completed with calculation of discriminant functions in order to hold a classification of regions according to features of components.

An organizational and economic mechanism of government regulation of the labor force market has been developed; the procedure of determining the amount of professional training of unemployed in region has been substantiated which is determined by influence of job placement of unemployed citizens, gross regional product, average annual nominal salary; the necessity of holding of the monitoring of the labor force market in post-crisis period has been determined.

Key words: labor force market; anti-crisis regulation of labor force market; labor mobility; government regulation; professional training of unemployed; monitoring of the labor force market.

КАРАЧЕНЦЕВА КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 05.09.2012 р. Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Обсяг 0,9 ум.-друк. арк.

Наклад 100 прим. Зам. № Безкоштовно.

Надруковано в центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»
61002, Україна, м. Харків, пров. Соляниківській, 4
т. 057 700-53-51, 714-34-26, 771-00-92, 771-00-96